

ניהול הסכסוך עם הפלסטינים: האופציות האסטרטגיות של ישראל

שי פלדמן

אף כי ניתן להניח בוודאות רבה, שאת מקומם של אמצעי הלחימה הרבים שנמצאו, יתפסו במהרה אחרים, הרי שהמבצע הצליח במידה לא מועטה. זאת, בעיקר בשל הריגתם ומעצרם של אנשי מפתח בקרב האחראים לאלימות הפלסטינית, בהם רבים המזוהים כמחבלים "עם דם על הידיים". בהקשר זה ראוי לציין את מעצרו של מנהיג התנוים של הפתח, מרוואן ברגותי, ב-15 באפריל 2002. להישגים האלה היה מחיר כבד, שבא לביטוי במספר ההרוגים, בעלויות הכלכליות הישירות והעקיפות (לרבות אלה הנלוות לגיוסם של כמעט 30 אלף אנשי מילואים) וכן בתגובה הבינלאומית השלילית, במיוחד באירופה, שם נדחתה אך בקושי הצעה, שהועלתה במוסדות האיחוד האירופי, להטיל סנקציות כלכליות על ישראל. הפשיטה הישראלית גם נתפשה כאיום בעיני מנהיגי

במאמר 2002 תבעו פיגועי ההתאבדות התכופים והתקפות הטרור של הפלסטינים את המספר הגבוה ביותר של קורבנות שידעה ישראל מאז פרצה האלימות, בספטמבר 2000. יותר ממאה בני אדם נהרגו ומאות נפצעו. התקפות אלה, ובמיוחד ההתקפה המחרידה על חוגגי ליל הסדר במלון "פארק" בנתניה, הובילו את ממשלת ישראל להורות לצה"ל בתחילת אפריל על הפעולה הנרחבת ביותר שנערכה בשטחי A מאז הועברו שטחים אלה לרשות הפלסטינית במסגרת הסכמי אוסלו. המטרה המוצהרת של המבצע, "חומת מגן", היתה להרוס את תשתית הטרור בשטחים: את חוט השדרה הארגוני, את מאגרי הנשק, את מחסני התחמושת ואת בתי המלאכה והסדנאות, שבהם הוכנו חומרי נפץ, חגורות נפץ והרקטות ששוגרו בתוך השטחים ואל תוך "הקו הירוק".

בגיליון זה:

הסכם חלקי או
היפרדות חד-צדדית
שלמה ברום

דעת הקהל הפלסטינית
ואינתיפאדת אל-אקצה
חליל שיקאקי

התזוזה ימינה
מימצאים עיקריים של סקר
דעת קהל בנושא ביטחון לאומי
אשר אריאן

ישראל וטרור המתאבדים
נחמן טל

דבר המערכת

במובנים מסוימים סימל מבצע 'חומת מגן' מאין קו פרשת מים לאירועי האינתיפאדה, כפי שבאו לביטוי מאז ספטמבר 2000. גיליון זה של העדכן האסטרטגי מציג חמישה מאמרים, הבוחנים את הנסיבות החדשות, בהן מצויה ישראל לאחר השלמת מבצע 'חומת מגן'.

המאמר הראשון, פרי עטו של פרופ' שי פלדמן, בוחן ארבע חלופות אסטרטגיות למדיניותה של ישראל בנושא הפלסטיני. החלופה הראשונה בוחנת את ההשלכות של כיבוש מחדש של שטחי יהודה, שומרון ועזה, מתוך כוונה למחוך את הרשות הפלשתינית ולגרש את מנהיגיה, יאסר ערפאת. החלופה השנייה בוחנת כמה צורות של הסדרי הפרדה בין ישראל לפלסטינים. החלופה השלישית קוראת לחידוש המאמצים הדיפלומטיים לסיום הסכסוך והרביעית – על רקע היוזמה הסעודית בנושא כינוס ועידת שלום אזורית – קוראת לישראל לפתוח בשיחות עם מדינות

ערביות מרכזיות, במאמץ לבחון האם אפשר למצוא פתרון "אזורי" לסכסוך הישראלי-פלסטיני.

המאמר השני, של שלמה ברום, בוחן את יתרונותיה וחסרונותיה של ההפרדות החד-צדדית בהשוואה להסכם חלקי כשהמתווה הטריטוריאלי בשיתוף, שווה. מההשוואה בין שתי החלופות – הפרדות חד-צדדית והסכם חלקי קצר-טווח – עולה בבירור, כך טוען המחבר, כי חסידי ההפרדות החד-צדדית צריכים לתמוך בהצעה ישראלית להסכם חלקי קצר-טווח על בסיס התפיסה הטריטוריאלית של ההפרדות החד-צדדית בשילוב תוכנית לניהול משא-ומתן על הסכם הקבע.

המאמרים השלישי והרביעי מציגים תמונת מצב של דעת הקהל בקרב הישראלים מהצד האחד והפלסטינים מהצד השני, באשר לנושאים המדיניים, הצבאיים והפוליטיים

העומדים על סדר היום של שני העמים. מאמרו של פרופ' אשר אריאן מתבסס על הסקר השנתי שעורך מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים מדי שנה. ד"ר חליל שקאקי נענה להזמנתנו להציג את דעת הקהל הפלסטינית, המתבססת על הסקרים, שמבצע המכון, שבראשו הוא עומד.

המאמר החמישי, שנכתב ע"י ד"ר נחמן טל, מציג את תופעת המתאבדים על מורכבויותיה ומאפייניה. הנתונים המוצגים במאמר משרטטים תמונת מצב מאלפת באשר למניעים ולפרופיל של המתאבדים. מתוך התיאורים עולה תמונה, שלפיה שורת המתנדבים להקריב עצמם כמתאבדים, הולכת ומתארכת ואיש לא יכול לחזות את סופה. על רקע חומרתה ומימדיה של התופעה מצביע המחבר על הצורך החיוני והדחוף להקים גדר שתשמש חיץ ביטחוני אשר יקל על כוחות הביטחון את סיכול הפיגועים האלה.

עדכן אסטרטגי

כרך 5, גיליון מס' 1 יוני 2002

הרבעון **עדכן אסטרטגי** מיועד להעשיר ולהפרות את הדיון הציבורי בנושאים העומדים, או אמורים לעמוד, על סדר היום הביטחוני של ישראל והמזרח-התיכון.

המאמרים המופיעים בעדכן נכתבים על-ידי חוקרי המרכז ואורחיו, ומבוססים על מחקרים שנעשו במרכז. המאמרים מאופיינים בהיותם מכווני מדיניות. הדעות המובעות בהם הן של המחבר לבדו.

© כל הזכויות שמורות ISSN 0793-8950

עורך ראשי:
שי פלדמן

מנהל המערכת:
משה גרונדמן

עיצוב גרפי:
מיכל סמו

חברי המערכת:
שי פלדמן
שלמה ברום
אברהם בן-צבי
הירש גודמן
משה גרונדמן
מרק הלר
ענת קורץ
אפרים קם

עדכן אסטרטגי יוצא לאור על-ידי

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב, רמת אביב, תל אביב 69978
טל' 03-6409926 פקס' 03-6422404 E-mail: jc22@post.tau.ac.il

עדכן אסטרטגי מתפרסם בעברית ובאנגלית
ותוכנו המלא מוצג באתר האינטרנט של המרכז.
כתובת האתר: <http://www.tau.ac.il/jc22/>

ניהול הסכסוך עם הפלסטינים – המשך

שליט עיראק סדאם חוסיין, הלהוט להפחית את הסבירות של תמיכה ערבית במתקפה אמריקנית על עיראק, ניצל את האהדה הכללית לפלסטינים והציע להגדיל את התמיכה הכספית העיראקית למשפחות של מחבלים פלסטינים מ-10,000 דולר ל-25 אלף דולר למשפחה. מנהיגיה השמרניים של איראן הצטרפו למהומה ועודדו את חיזבאללה להפגין יישובים ישראליים ולתקוף את מוצבי צה"ל לאורך גבול הצפון. מאחר שאי אפשר לבצע התקפות כאלה ללא רשותה של סוריה, נראה כי הן מעידות שדמשק מוכנה ללכת על חבל דק מאוד, למרות הסיכון בהסלמה.

הסכנה שהאלימות בין ישראל לפלסטינים והמתח לאורך גבול הצפון ידרדרו לעימות אזורי המריצו את הליגה הערבית, בהנהגת מצרים וירדן, לאמץ באפריל גרסה מרוככת מעט של יוזמה שהציע זמן קצר קודם לכן יורש העצר הסעודי, הנסיך עבדאללה בן עבד אל-עזיז. יוזמה זו הציעה לכונן יחסים "נורמליים" עם ישראל תמורת נסיגה מלאה לגבולות 1967. וכך, עד אביב 2002, השתנו הפרמטרים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני והסביבה האזורית והבינלאומית שלו, והם מעמידים עתה בפני ישראל כמה חלופות אסטרטגיות. כדי להעריך את החלופות הללו, יש לקחת בחשבון מערך של שיקולים. אלה כוללים את הנכונות המסתמנת של החברה הישראלית והחברה הפלסטינית כאחד לקיים את רמת האלימות הנוכחית; את המגבלות שהטילה ארצות-הברית על חופש הפעולה של הצדדים; את מידת הנכונות של וושינגטון להמשיך ברמת המעורבות הנוכחית שלה במאמצים לבלום את האלימות (והאופן שבו תעשה זאת); וכן, את ההשפעה שעשויה להיות למדינות באזור – בעיקר מצרים וערב הסעודית – על היתכנות של החלופות הללו.

צ'ייני, בירושלים והיה לאישיות האמריקנית הבכירה ביותר שניסתה לתווך בין ישראל לפלסטינים מאז החלה הכהונה של ממשל בוש. אולם כדי להביא להפסקת פעולות האיבה לא די היה בביקורו של צ'ייני, ואף לא בהבטחתו לשוב לאיזור אם יסכים ערפאת ליישם הפסקת אש. נהפוך הוא, האלימות החרפה והובילה לכניסה צבאית מאסיבית של כוחות ישראליים לגדה המערבית. פעולה זו הניעה את ממשל בוש לשלוח לאזור את מזכיר המדינה, קולין פאוול, במאמץ

**הסכנה, שהאלימות
בין ישראל לפלסטינים
תידרדר לעימות אזורי
המריצה את הליגה הערבית,
בהנהגת מצרים וירדן, לאמץ
גרסה מרוככת של יוזמה,
שהציע הנסיך עבדאללה
בן עבד אל-עזיז**

לבלום את האלימות הפלסטינית ולשכנע את שרון להסיג את כוחות צה"ל. קודם לכן, לאחר שהביע את אהדתו הכנה לקשייה של ישראל אל מול התקפות הטרור, הבהיר בוש כי הוא מעדיף שהכוחות הישראליים שנפרסו בערים פלסטיניות ייסוגו מיד – הבהרה שהגבירה את המתח בין הבית הלבן לראש ממשלת ישראל. התגובות בעולם הערבי ובמדינות איסלאמיות אחרות להסלמת האלימות הישראלית-פלסטינית ולמבצע "חומת מגן" היו מגוונות. רחובות רבת עמון, קהיר ובירות ערביות ואיסלאמיות אחרות, נמלאו מפגינים בגנות ישראל והתומכת הראשית שלה – ארצות-הברית.

מפתח בעולם הערבי, שביציבותם יש לישראל עניין אסטרטגי מובהק, בהם מלך ירדן עבדאללה ונשיא מצרים, חוסני מובארכ. בנוסף לכך התברר, כי המבצע לא סיפק יותר מהקלה חלקית וזמנית. גם בעת שהמבצע הצבאי היה בעיצומו, הצליחו הפלסטינים לבצע שני פיגועי התאבדות קטלניים נוספים: אחד בחיפה והאחר בירושלים. מאז הסתיים מבצע חומת מגן בוצעו פיגועים נוספים. מטרה נוספת של "חומת מגן" – לפחות בעיני ראש הממשלה אריאל שרון – היתה להפעיל לחץ ממוקד על יושב ראש הרשות הפלסטינית יאסר ערפאת. עם זאת, לא ברור אם בידודו של ערפאת ברמאללה נועד לכפות עליו לוותר על מקומו לטובת אנשי הדרג השני של ההנהגה הפלסטינית, או שמא רק להכריח אותו למסור לישראל מחבלים שהסתתרו במפקדתו שברמאללה.

כך או כך, שרון לא הצליח לבודד את ערפאת: גורלו של המנהיג הפלסטיני, שתואר כ"לא רלוונטי", נהפך עתה – לא מעט תודות לרשתות החדשות המשדרות 24 שעות ביממה – למוקד התעניינות בינלאומי.

ההתפתחויות הדרמטיות במאוס ובאפריל הובילו גם להגברת מאמצי התיווך של האמריקנים. בראשית מאוס שלח ממשלו של הנשיא ג'ורג' בוש את גנרל אנתוני זיני בחזרה לאיזור, במאמץ נוסף לברר האם יש כעת סיכויים רבים יותר ליישם את התוכניות הקודמות של ארצות-הברית לסיום האלימות – מיתווה טנט ודו"ח מיטשל.

בו בזמן ניצח הממשל על העברת החלטה חדשה במועצת הביטחון של האו"ם, החלטה 1397, ה"תומכת בחזון של אזור שבו יחיו שתי מדינות, ישראל ופלסטין, זו לצד זו בגבולות בטוחים ומוכרים". לאחר מכן, ב-18 וב-19 במאוס, ביקר סגן הנשיא האמריקני, ריצ'רד

בעיקרון, ישראל יכולה לבחור בין ארבע אסטרטגיות שכל אחת מהן כוללת כמה אפשרויות:

אסטרטגיה א':

לכבוש מחדש את יהודה, שומרון ועזה, למחוץ את הרשות הפלסטינית ולגרש את ערפאת. בניגוד להחלטה על היציאה למבצע "חומת מגן", אפשרות זו כרוכה בהחלטה אסטרטגית על היפוך תהליך אוסלו באמצעות השתלטות מחודשת על שטחים אלה. גרסה קיצונית אף יותר של אפשרות זו מציעה לעודד פלסטינים להגר מאזורים אלה – ועל פי אחדים מהמציעים אף לכפות זאת עליהם – ובכך לשנות את ההרכב הדמוגרפי של השטח שבין הירדן לים התיכון.

אסטרטגיה ב':

לבחור באחת מכמה צורות של הפרדה בין האוכלוסיות: החל מתוכניות מוגבלות הקוראות לכוון "אזורי הפרדה" בין מרכזי האוכלוסיה הגדולים של הגדה המערבית לבין הערים הישראליות, שלאורך מישור החוף וכלה בתוכניות רדיקליות הרבה יותר, המציעות נסיגה חד-צדדית לקווי הגבול שלפני 1967.

אסטרטגיה ג':

לחדש את המאמצים הדיפלומטיים לסיום הסכסוך, בהסתמך על התקווה, שכוח העמידה של ישראל יוביל את הפלסטינים להפסיק את האלימות ולהסכים למשא-ומתן באופן שיאפשר לנהל את הסכסוך, אם לא לפתור אותו. האפשרויות בקבוצה זו נעות בין העדפתו של שרון להסכם ביניים ארוך-טווח, לבין חידוש השיחות על הסדר הקבע.

אסטרטגיה ד':

לפתוח בשיחות עם מדינות ערביות מרכזיות, במאמץ לבחון האם ניתן להגיע לפתרון "אזורי" לסכסוך הישראלי-פלסטיני ברוח היוזמה הסעודית. לשם כך יצטרכו המדינות הערביות החשובות להפוך לבנות-השיח הראשיות של ישראל, ולמלא בכך, למעשה, את מקומו של ערפאת.

אסטרטגיה א':

מחיצת הרשות הפלסטינית

האופציה הראשונה העומדת בפני ישראל היא לאמץ אסטרטגיה התקפית במטרה להשמיד את הרשות הפלסטינית, להשתלט מחדש על אזורים פלסטיניים מאוכלסים ואולי אף לעודד או ליזום הגירה המונית של פלסטינים מהגדה המערבית.

אסטרטגיה התקפית זו שונה לחלוטין מזו שננקטה במבצע "חומת מגן", אשר מטרתו היתה להשמיד את תשתית הטרור בגדה המערבית, אולם לא נועד להוביל לכיבוש קבע של השטחים או לפירוקה המוחלט של הרשות הפלסטינית.

האסטרטגיה ההתקפית מבוססת על שלוש הנחות: **אחת**, שהפלסטינים מתנגדים לדו-קיום בשלום עם ישראל, בין אם משום שהם נחושים בדעתם להשמיד את המדינה היהודית ובין אם משום שהם נטועים בתרבות של אלימות, שאינה מאפשרת דו-קיום ארוך-טווח בשלום. **הנחה שנייה**: הרשות הפלסטינית – עם ערפאת בראשה – היא האשמה העיקרית בעימותים האלימים, ולכן מן ההכרח להביסה; **והנחה שלישית** היא, שבסופו של דבר, האיום החמור ביותר על ישראל הוא האיום הדמוגרפי. עובדה היא, שהפלסטינים מהווים כבר רוב מתוך כלל התושבים בני 14 ומטה, שבין נהר הירדן לים התיכון.

הדאגה הגוברת מהאיום הדמוגרפי נשענת על מספר מסקנות פסימיות באשר לסיכוי לדו-קיום בשלום עם הערבים. שנה ומחצה של אלימות ברוטלית של פלסטינים נגד אזרחי ישראל שכנעה רבים, כי רוב ערבי, אם רק היה ניתן לו, היה מביא בסופו של דבר לחיסולה הפיזי של האוכלוסיה היהודית בישראל. הבעות הסולידריות של ערבים ישראלים עם הפלסטינים בשטחים בשבועות הראשונים של האלימות, בספטמבר ובאוקטובר 2000, עוררו מחדש את החשש מ"גייס חמישי" של אזרחים ערבים, המזדהים עם התנועה הלאומית הפלסטינית ורואים במדינה היהודית ישות בלתי-לגיטימית.

גם הנטייה של חברי כנסת ערבים לבטא אהדה לאלימות הפלסטינית, אפילו כאשר היא מופנית נגד אזרחים חפים מפשע, חיזקה את החשד כי הערבים הישראלים מזדהים עם העניין הפלסטיני הרבה יותר מאשר עם מדינת ישראל.

כל אסטרטגיה התקפית תחייב את ממשלת ישראל להסיר את המגבלה היחידה שהיא עדיין מטילה על צה"ל: להימנע ממיטוטה המוחלט של הרשות הפלסטינית. הסרת המגבלה הזאת תאפשר פלישה בלתי מוגבלת בזמן לכל השטחים שנמסרו לפלסטינים במסגרת תהליך אוסלו; מעצר של מנהיגי הרשות הפלסטינית וגירושם; ניהול סריקות מתמשכות מבית לבית בניסיון להחרים את כל הנשק, התחמושת וחומרי הנפץ שבידי הפלסטינים; ולבסוף, הפעלה של אמצעים שונים שמטרתם לעודד הגירת פלסטינים, בעיקר מהגדה המערבית, ואולי אף מעזה.

אסטרטגיה זאת אמנם עקבית בהיגיון הפנימי שלה, אך מולה ניצבות כיום ארבע בעיות עיקריות:

1. מתנגדים לה רבים מראשי מערכת הביטחון המפקקים ביכולתה של ישראל לשלוט בתוהו־וּבוהו שיווצר בעקבות התמוטטותה המוחלטת של הרשות הפלסטינית. רבים מהם טוענים שאין זה סביר, שהפלסטינים יסכימו לכיבוש ישראלי מחודש של השטחים, ושכיבוש כזה יוביל להתנגדות פלסטינית מתמשכת, אלימה הרבה יותר ונרחבת הרבה יותר מזו שנקטה עד להסכמי אוסלו.

2. בקרב אגפי המרכז והשמאל של המפה הפוליטית בישראל אין גם כיום תמיכה באסטרטגיה ההתקפית. אימוצה יוביל, כנראה, לכך שמפלגת העבודה תעזוב את

הממשלה ותתנגד באופן פעיל למדיניותה. בהתחשב בניסיונו של שרון בראשית שנות השמונים, תסריט כזה אמור להיראות לו כסיוט. אם יש לקח אחד שהיה עליו ללמוד מהכישלון בלבנון, זה הלקח: לא ניתן להתמיד במדיניות הכרוכה באבידות כבדות אם זו אינה זוכה בתמיכה של רוב הציבור בישראל.

3. פעולה התקפית כוללת תפר את המגבלה היחידה שממשל בוש מוסיף להטיל על ממשלת שרון: הימנעות משימוש באמצעים

תומכי ההפרדה החד-צדדית מאמינים, כי אי אפשר לעמוד במחירה של אסטרטגיה התקפית שמטרתה לחסל את הרשות הפלסטינית

שיובילו להתמוטטות מלאה של הרשות הפלסטינית. החלטה ישראלית להפוך את תהליך אוסלו על ידי כיבוש מחדש של הגדה המערבית ורצועת עזה תעורר תגובות חריפות בווינגטון, שבהשוואה אליהן התגובות של הנשיא בוש למבצע "חומת מגן" ייראו מתונות. התפתחות כזו תביא לפגיעה בקשריה החיוניים של ישראל עם ארצות-הברית, מאחר שהם נשענים על אהדתה של ארצות-הברית לישראל כמדינה החולקת איתה אותם ערכים של הגינות ושל צדק חברתי.

4. האפשרות שהרשות הפלסטינית תמוגר ותמוטט מחרידה את ההנהגה הירדנית,

המשוכנעת שהתוהו־וּבוהו שיווצר בשטחים יוביל למנוסה המונית של פלסטינים לשטחי הממלכה ההאשמית. הגירה כזאת תטה באופן חד את שיווי המשקל הדמוגרפי בירדן לרעת תושבי עבר-הירדן, ותאיים על יציבות המשטר.

הבעיות הכרוכות בחיסול הרשות הפלסטינית ובכיבוש מחדש של השטחים קשות דיין לכשעצמן, אולם הן מתגמדות בהשוואה לאפשרות שמיתקפה שכזאת תלווה בניסיון ממוקד "לתקן" את המאזן הדמוגרפי ממערב לירדן על ידי הגירה כפויה של פלסטינים. בזירה הבינלאומית מהלך כזה יתואר כ"טיהור אתני", בדומה לגירושים ההמוניים של אזרחים מוסלמים שביצעה סרביה בקוסובו, ויספק תחמושת משמעותית לתביעתם של הפלסטינים לבינאום הסכסוך. תדמיתה של ישראל תוכתם והיא תיהפך בעיני הקהילה הבינלאומית למדינה מנודה; גם מעמדה בשווקים הפיננסיים הבינלאומיים ידרדר. בשיקול כולל, אסטרטגיה זו עלולה להציב את ישראל כמושא לסנקציות שונות, מהסוג שהוביל להתמוטטות משטר האפרטהייד בדרום-אפריקה ולסיום עידן מילושביץ' בבלקן.

אסטרטגיה ב': הפרדה חד-צדדית

הכמיהה להיפרדות מהפלסטינים נובעת משתי הנחות, שבהן מאמינים גם התומכים בחיסול הרשות הפלסטינית ובעידוד הגירה של פלסטינים: האמונה שאין לישראל שותף אמיתי למשא-ומתן על פתרון הסכסוך והטענה שהאיום הדמוגרפי הוא האיום הגדול ביותר על ישראל.

אולם תומכי ההפרדה החד-צדדית

מאמינים, כי אי אפשר לעמוד במחירה של אסטרטגיה התקפית שמטרתה לחסל את הרשות הפלסטינית, לכבוש מחדש את הגדה המערבית ואת עזה ולעודד הגירה של פלסטינים. רבים מהם דוחים את האפשרות של גירוש פלסטינים גם מסיבות מוסריות.

במקום זאת, הם מציעים להתמודד עם הסכנה הדמוגרפית בעזרת התקדמות בכיוון ההפוך: שינוי מיקומם של המתישבים הישראלים מאחורי קווי בהם שוכנים מספר נמוך ככל הניתן של ערבים.

התומכים בהפרדה חד-צדדית נבדלים רק באשר ל"מידת העומק" של השינוי שהם מציעים: החל מניסיון מוגבל לכונן "אזורי הפרדה", שישמשו בולמי זעזועים למרכזי האוכלוסיה של ישראל, אולם יותירו ללא פגע את היישובים הישראליים שמעבר להם, וכלה בתוכניות רדיקליות, הקוראות לנסיגה חד-צדדית לקווי הגבול של ישראל לפני 1967.

בין גישות אלה נמצאת תוכנית ההפרדה שמקדם ראש הממשלה לשעבר, אהוד ברק. לפיה תיסוג ישראל מכ-80% מהגדה המערבית ותשמור על 20% למשא-זמתן על הסדר קבע. כך, בעוד תוכניתו של ברק חולקת עם תוכניות הפרדה אחרות את ההנחה, כי אין לישראל שותף למשא-זמתן לפתרון הסכסוך, היא מבוססת על התקווה, כי שותף כזה בסופו של דבר יופיע, ויאפשר הסכם עם הפלסטינים.

בבחינה מדוקדקת נדמה, כי האסטרטגיה ההגנתית סובלת משתי בעיות בסיסיות:

1. על פניו נראה, שככל שהתוכנית עקבית יותר, כך נמוכים יותר הסיכויים שתאומץ על ידי הממשלה הנוכחית. משום כך, היישום של תוכנית הפרדה סבירה יחייב שינוי עמוק בדעת הקהל הישראלית, בעיקר בנוגע לעתידן של ההתנחלויות. הסבירות

לשינוי כזה מותנית במידה המוגבלת שבה הניסיון הלבנוני – שממנו נובע כיום חלק גדול מהדחף הפוליטי להפרדה – ייתפס בציבור כאנלוגי למצוקתה של ישראל בענייני הגדה המערבית ועזה.

מנקודת מבט ביטחונית, תוכניות להפרדה מוגבלת, המותירות במקומם את היישובים הישראליים בגדה המערבית ובעזה, לא עונות על בעיות הנמצאות בבסיס החיפוש אחר הפרדה. דבר זה ברור בנוגע להצעה ליצור "אזורי הפרדה" מוגבלים. אף

מנקודת מבט ביטחונית, יש היגיון רק בתוכניות המאפשרות הפרדה אמיתית בין שתי האוכלוסיות – קרי, תוכניות המחייבות פינוי נרחב של התנחלויות

שאמצעים מוגבלים אלה יספקו מחסום כלשהו בפני חדירה של מכוניות תופת למרכזי האוכלוסיה הישראליים במישור החוף, מחבלים מתאבדים וטרוריסטים נחושים יוכלו לעקוף אותם ולהיכנס לישראל דרך אזורים שלא יוגדרו "אזורי הפרדה". בנקודה זו ראוי לציין, כי את מרבית ההתקפות הקטלניות שספגה ישראל בראשית 2002 ביצעו מחבלים יחידים, מתאבדים או חמושים. היכולת של יחידים כאלה לחדור לעריה המרכזיות של ישראל לא תושפע, כנראה, במידה משמעותית מיצירת אזורי ההפרדה המוצעים.

2. אזורי ההפרדה המוצעים לא ישפיעו גם, מן הסתם, על המוטיבציה של הפלסטינים לבצע התקפות טרור. אבטחת ההתנחלויות תחייב החזקה שוטפת של מחסומי דרכים ושל אמצעים אחרים, ההופכים את חיי היומיום של הפלסטינים לקשים מנשוא. סביר אף פחות שההפרדה החלקית תוביל לירידה במספר האבידות שישראל סופגת, מאחר שיהיה צורך להגן על ההתנחלויות בצורות שונות של הגנה היקפית ולסייר לאורך צירי הגישה אליהן. הבעיות הכרוכות באמצעי הגנה כאלה אף יגדלו, ככל הנראה, מאחר שהפלסטינים ימקדו את מאמציהם בהתקפות נגד ההתנחלויות והצירים המובילים אליהן.

משום כך, מנקודת מבט ביטחונית, יש היגיון רק בתוכניות המאפשרות הפרדה אמיתית בין שתי האוכלוסיות – קרי, תוכניות המחייבות פינוי נרחב של התנחלויות. לעת עתה אין זה סביר שממשלת ישראל הנוכחית תאמץ אחת מתוכניות אלה.

האם ניתן לצפות שהציבור הישראלי יחולל שינוי בהנהגה על מנת לאפשר קבלה של תוכנית שכזאת? עד כמה סביר שינוי כזה בדעת הקהל בישראל?

כדי לחולל שינוי כזה בדעת הקהל יצטרכו התומכים בפינוי ההתנחלויות לשכנע את הציבור, כי נסיגתה של ישראל מלבנון במאי 2000 מספקת אנלוגיה תקפה למצבה ביחס לגדה המערבית ועזה. תקפותה של האנלוגיה סובלת משתי בעיות רציניות:

1. בעת היציאה מלבנון נהנתה ישראל ממסגרת משפטית בינלאומית: החלטה 425 של מועצת הביטחון של האו"ם. מסגרת זו העניקה לגיטימיות למדיניות ההרתעה של ישראל לאחר הנסיגה. מרגע שמועצת

הביטחון הכריזה כי ישראל צייתה להחלטה 425 במלואה, יכולה היתה ישראל להכריז באופן לגיטימי כי אם תותקף, תממש את זכותה להגנה עצמית ותשיב לאחראים – הסורים ובני חסותם בלבנון – כגמולם. אין מסגרת בינלאומית מקבילה ליחסי ישראל והפלסטינים, ומשום כך הנסיגה תבוצע ללא כל התחייבות פלסטינית ומחוץ לכל מסגרת משפטית בינלאומית.

2. מאחר שללבנון אין כל תביעות ביחס לישראל גופא, אפשר לטעון במידה גדולה של שכנוע, כי נסיגה מדרום לבנון אל הגבול הבינלאומי אפשרה לישראל לסגור את "תיק לבנון". למעשה, נראה כי תקווה זו התגשמה במידה רבה: מאז נסיגתה של ישראל במאי 2000, אפילו החיזבאללה נאלץ להגביל את המשך הפעולות הצבאיות באזור הצר, שבו עדיין ניתן להטיל ספק מה בלגיטימיות הישראלית. מדובר באזור חוות שבעה/הר דוב, שבו מוסיפה ישראל להחזיק שטחים כבושים בטענה תקפה מבחינה משפטית, אך מפוקפקת מבחינה פוליטית, שלפיה הם נכבשו ב-1967 מסוריה, ולא מלבנון.

בניגוד לכך, תביעות הפלסטינים אינן מוגבלות לשטחים הכבושים שמחזיקה ישראל מאז 1967. הם מוסיפים להתעקש על "זכות השיבה" של הפליטים ודורשים, כי מימושה יתבסס על עיקרון "זכות הבחירה". כלומר, שהפליטים יורשו להתיישב מחדש ביפו או בחיפה, או בכל מקום אחר, על פי בחירתם. כל עוד לא יוותרו על עמדה זו, משתמעת ממנה תביעה לגבי ישראל שבגבולות שלפני 1967.

פרט זה משמעותי מאוד, כיוון שבמקרה כזה גיוס תמיכה ציבורית בהפרדה חד-צדדית יחייב לשכנע את הציבור לתמוך בנסיגה כמעט

מלאה מהגדה המערבית – לרבות פינוי היישובים – ללא כל מחויבות פלסטינית להימנע מלתקוף את ישראל אחרי הנסיגה וללא כל תקווה שבכך יושג "קץ הסכסוך" ארוך השנים.

אסטרטגיה ג':

חזרה למשא-ומתן ישראלי-פלסטיני?

הקבוצה השלישית של אפשרויות קוראת לחזרה למשא-ומתן עם הפלסטינים מיד או לאחר רגיעה מסוימת. אסטרטגיה זו כוללת

**כשם שהסכם ביניים
לטווח ארוך הוא אופציה
חסרת סיכוי מבחינת
הפלסטינים, חידוש מהיר של
המשא-ומתן להסדר קבע הוא
עניין בלתי-מציאותי מנקודת
המבט הישראלית**

שלוש אפשרויות: הסדר ביניים מורחב או ארוך-טווח (העדפתו של שרון); ניסיון לסכם הסדר ביניים לטווח קצר, שיספק גשר לחידוש המשא-ומתן להסדר הקבע; או חידוש מידי של השיחות להסדר קבע.

קבוצה שלישית זו דוחה את ההנחה, שעליה מבוססת האסטרטגיה ההתקפית וההגנתית: קרי, שאין לישראל שותף למשא-ומתן לפתרון הסכסוך. היא מניחה, כי הרשות הפלסטינית היא שותף פוטנציאלי למשא-ומתן כזה, וכי באמצעות שילוב של נחישות ושל מבצעים התקפיים נגד טרור יכולה ישראל לשנות את חישוביהם המדיניים של מנהיגי הרשות ולשכנעם להיכנס לתהליך רציני של משא-ומתן.

תומכי אסטרטגיה זו שותפים אמנם לדאגות בנוגע לחומרתו של האיום הדמוגרפי, אולם הם טוענים, כי ניתן למצוא מענה לאתגר זה באמצעות ניהול הסכסוך, אף אם לא יימצא לו פתרון סופי ומוסכם, וכי איום אסטרטגי רציני הרבה יותר טמון בהפצתו של הנשק להשמדה המונית באזור. חלקם מדגיש את הצורך בהנמכה מיידית של רמת פעולות האיבה, על מנת ליצור סביבה מתאימה יותר לתוכניות של ממשל בוש לתקוף את עיראק.

הגישות השונות הכלולות באסטרטגיה זו כרוכות בכמה בעיות:

מנקודת המבט הפלסטינית, רצונו של שרון בהסכם ביניים ארוך-טווח אינה מקובלת מכמה סיבות: לאחר שנה וחצי של אלימות עזה ואלפי נפגעים פלסטינים, הנהגת הרשות הפלסטינית לא תוכל להסביר מדוע נטשה את המאבק המזוין לטובת הסכם ביניים שאינו מממש את השאיפות הלאומית הפלסטיניות. הפלסטינים גם "עייפים" מהסכמי הביניים הקודמים, שמנקודת מבטם לא היו אלא הסכמים חלקיים, המסייגים את יישומם של הסכמי ביניים קודמים. בנוסף לכך, אין זה סביר שהפלסטינים יתנו אמון במחויבות ישראלית להמשיך את התהליך מעבר להסכם הביניים; ההנחה שלהם היא, שישראל תעשה כל שביכולתה כדי להקפיא את התהליך לאחר יישום שלב הביניים.

הנהגת הרשות הפלסטינית מחזיקה בדעה, שכל הסכם ביניים שאינו כרוך בנסיגה ישראלית נרחבת ופינוי עשרות התנחלויות, לא ישנה את חיי היומיום של הפלסטינים בגדה המערבית, במיוחד לא בכל הנוגע להשפלה שהם חווים בשל השליטה הישראלית על הכבישים המחברים בין מרכזי האוכלוסיה שלהם.

כשם שהסכם ביניים לטווח ארוך הוא אופציה חסרת סיכוי מבחינת הפלסטינים, חידוש מהיר של המשא-ומתן להסדר קבע הוא עניין בלתי-מציאותי מנקודת המבט הישראלית. קשה לראות כיצד פותח שרון במהלך כזה מבלי לאבד את תמיכת מפלגתו. גם אם יגבש תמיכה למהלך כזה בין חברי הממשלה ואנשי מפלגתו, יעמוד מול עריקה נרחבת מקרב חברי הכנסת של הליכוד, קל וחומר מקרב חברי מרכז המפלגה, שם יציג ראש הממשלה לשעבר, בנימין נתניהו, את המשא-ומתן כ"בגידה".

מצב הרוח הציבורי בישראל אינו מתאים, בשעה זו, לחידוש שיחות כזה: סקר של "מרכז יפה", שתוצאותיו מובאות במאמר נפרד – של אשר אריאן – בגיליון זה, מצביע על תזוזה חדה ימינה בדעת הקהל הישראלית. מפנה זה ניכר בתמיכה המצטמצמת בתהליך אוסלו (35% לעומת 58% בשנה שעברה); בתמיכה המידלדלת בכינון מדינה פלסטינית (49% לעומת 57% אשתקד); בתמיכה המצטמצמת בהעברת השליטה על שכונות ערביות בירושלים לידי הפלסטינים (40% לעומת 51% אשתקד); ובנכונות הציבורית לנטוש התנחלויות – למעט גושי ההתנחלויות הגדולים – במסגרת הסדר קבע (49% לעומת 55% אשתקד). הקשחת עמדות זו ניכרת גם בעדויותיהם העצמיות של המשתתפים בסקר: 41% מהישראלים אומרים כעת, כי האלימות הקטינה את נכונותם לויתורים (לעומת 10% שאמרו, כי האירועים הגדילו את נכונותם לויתורים כאלה).

אין גם כל ראייה לכך, שהפלסטינים יגשו למשא-ומתן המוצע בגמישות רבה מזו שהפגינו במשך המאמץ הדיפלומטי הקודם לסיים את הסכסוך.

הספק העיקרי הוא האם האסון האסטרטגי, שהפלסטינים ספגו בשנה וחצי

האחרונות יוביל את ערפאת לשקול מחדש את עמדותיו, במיוחד בנוגע לזכות השיבה של הפלסטינים. אף שיש ראיות לכך שכמה מנהיגים בקרב הדרג השני ברשות הפלסטינית – במיוחד סרי נסייבה – מוכנים לשקול מחדש עמדות אלה, אין כיום כל סימן שערפאת שותף להם.

אם הסכם ביניים ארוך-טווח הוא יוזמה חסרת סיכוי מנקודת המבט הפלסטינית, וחידוש מהיר של השיחות להסדר קבע אינו אפשרי מנקודת המבט הישראלית, מהו תרחיש

**הרעיון של ועידת שלום
אזורית שבה את לבו של ראש
הממשלה שרון. יש לראות בכך
תפנית. באופן מסורתי, מנהיגי
הליכוד היו תמיד המתנגדים
החריפים ביותר לכינוסים כאלה,
בטענה, כי המנהיגים הערבים
יתלכדו בהם נגד ישראל**

סביר לסיום האלימות ופתיחה בשיחות בילטרליות?

בנסיבות הנוכחיות דרושים המאפיינים הבאים לכל משא-ומתן העשוי להיות בעל סיכויים להצלחה: הוא צריך להיות טבוע במפת דרכים ברורה, המובילה מהפסקה מיידית ויעילה של פעולות האיבה, דרך הסכמי ביניים חלקיים, שמטרתם לייצב את הפסקת האש ולהבטיח את המשכיותה, לעריכת הסכם שלום ישראלי-פלסטיני ולחתימה על הסכם לסיום הסכסוך.

על הסכם זה להתייחס להיבטים ההיסטוריים והדתיים של המחלוקת בין שני

העמים. בצורה כזו, אף שהיישום יהיה מדורג, קווי המיתאר הכלליים של כל שלבי התהליך יוסכמו לפני תחילת היישום.

אבן הפינה של התהליך יהיה הסכם השלום המוצע. הוא ישים קץ לשלטון הישראלי על הפלסטינים וייתחם לכל ההיבטים הפוליטיים, הטריטוריאליים והביטחוניים של הסכסוך. הוא יותיר שני עניינים להסכם סיום הסכסוך, שיבוא אחריו – סוגיית הר הבית וזכות השיבה – אך יכיל התחייבות יצוקה בפלדה לפתור עניינים אלה בדרכי שלום.

התהליך יקבע מנגנונים להגדלת הסבירות שתישמר המחויבות לאי-אלימות: החל מפיקוח של משקיפים אמריקנים וכלה בהפסקת כל צורות ההסתה בכלי התקשורת ושינוי ספרי הלימוד. דבר זה יאפשר מחיקה של כל גילויי "תרבות האלימות" הרודפת את הסכסוך מזה שנים.

ההיגיון של גישה דיפלומטית כגון זו נראה, אולי, שלם וללא דופי, אולם כבר באמצע אפריל 2002 נראו התקוות לכל סוג של חידוש המשא-ומתן הישראלי-פלסטיני מופרכות למדי.

במלים פשוטות: 18 חודשים של אלימות עזה – ובמיוחד גל פיגועי ההתאבדות בתחילת 2002, שהוביל למבצע "חומת מגן" – יצרו פער אמון בין מנהיגי הרשות הפלסטינית לבין ממשלת ישראל (ובין הציבור הישראלי לפלסטינים), שנראה שהוא בלתי ניתן לגישור, לפחות בעתיד הנראה לעין.

אסטרטגיה ד':

סיכוייה של הגישה האזורית

האסטרטגיה הרביעית והאחרונה – המשתקפת ברוח היוזמה הסעודית וברוח ההצעה מאמצע אפריל לכנס ועידת שלום אזורית – קוראת לישראל להיכנס לשיחות

עם מדינות מפתח ערביות, במאמץ לבחון האם ניתן למצוא פתרון "אזורי" לסכסוך.

על קצה המזלג ניתן לומר, כי גישה זו דורשת שהמדינות הערביות ייהפכו לבנות-השיח העיקריות של ישראל וינכסו לעצמן את מה שהיה עד עכשיו מגרשו הבלעדי של ערפאת. אין פירוש הדבר כי מנהיג אש"ף לא ימשיך לשאת ולתת בשמם של הפלסטינים. המשמעות היא שהוא לא יהיה עוד נציגם היחיד.

הגישה האזורית מבוססת על כמה הערכות: ההערכה שההנהגה הישראלית וההנהגה הפלסטינית, אם יניחו להן לנפשן, עלולות לסבך את האזור (ואולי אף את העולם כולו) בקטסטרופה.

ואכן, מנהיגים ערביים, חרף אהדתם לפלסטינים, החלו לראות בערפאת, במידה גדלה והולכת, אישיות מדינית החסרה רגישות לדאגותיהם ובעלת נכונות לסבך אותם עצמם בגלי אלימות, שהשלכותיה עלולות לאיים על משטרם.

ממשל בוש זיהה בעבר את היעדר התמיכה מצד ממשלות ערביות מתונות כאחת הסיבות החשובות לכישלון המאמצים הקודמים לפתרון הסכסוך. יתר על כן, הממשל נתן פומבי לאי-הנחת שלו מהן ואף נזף בממשלות ערב-הסעודית ומצרים על בחירתן המתמשכת "לעמוד מן הצד". כתוצאה מכך, החלו שתי הממשלות להתחשב במחירה העולה של בחירה זו, שיקול שהניע אותן לאמץ תפקיד פעיל יותר. הסאגה של השיחות הישראליות-פלסטיניות הבהירה, כי ממדי המחלוקת בין שני העמים יכולים להיפתר רק בהקשר אזורי. דבר זה בוודאי שהוא נכון לגבי ירושלים. רבים במזרח-התיכון רואים בסוגיית הר הבית/חראם אל-אשרף עניין מוסלמי או ערבי, ולא פלסטיני. כך הדבר גם לגבי הפליטים הפלסטינים: לא ניתן להגיע לפתרון צודק של מצוקתם ללא השתתפות המדינות הערביות בתהליך. משום כך, ראוי למדינות אלה להפגין יותר אחריות וליטול חלק במאמצים למציאת פתרונות.

באמצע אפריל נראה היה, כי הרעיון של ועידת שלום אזורית שבה את לבו של ראש הממשלה שרון. אם כך הדבר, יש לראות בכך תפנית. באופן מסורתי, מנהיגי הליכוד היו תמיד המתנגדים החריפים ביותר לכינוסים כאלה, בטענה, כי המנהיגים הערבים יתלכדו בהם נגד ישראל.

בשעת כתיבת שורות אלה, האפשרות לכינוסה של ועידת שלום למזרח-התיכון אינה ברורה. ועידה כזאת, כמובן, יכולה להיות אופציה אסטרטגית לישראל רק אם מנהיגי מפתח ערבים יסכימו למלא תפקיד קונסטרוקטיבי של ממש לא רק בוועידה, אלא גם אחריה, בעת שיידרשו לאתגר של יישום תוצאותיה.

כדי ש"הגישה האזורית" תתגלה כאופציה אמיתית למדיניות הישראלית, מנהיגים ערביים אלה יצטרכו לנטוש את הנטייה המיידית שלהם לתמוך בכל תביעה פלסטינית, ולאמץ גישה מאוזנת יותר.

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים מביע את תודתו העמוקה

למרשה ריקליס

על תרומתה להוצאתו לאור של **עדכן אסטרטגי**.